

LAVANDANING FOYDALI XUSUSIYATLARI VA YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI**Ikromova Yulduzoy Erkin qizi***JDPU, Biologiya va uni o`qitish metodikasi kafedresi o`qituvchisi.***Hasanov Husan Shavkat o`g`li***2 – bosqich talabasi*

Annotatsiya: *O`simlik dunyosi inson sog`lig`ini saqlovchi asosiy vosita sifatida unga xizmat qilib kelmoqda. Odamlar ovqat uchun o`simlik mevasi, ildizi, bargi va gullarini yig`ib yurganlarida, ba`zilarini og`riqni qoldiruvchi, oqib turgan qonni to`xtatuvchi, yaralarni davolovchi ta`sirlari borligini, ya`ni dorivor ekanligini sezganlar va ulardan keyinchalik shifobaxsh vosita sifatida foydalanganlar. Ularning ko`pchiligini bundan uch yarim ming yil avval Misr shifokorlari qo`llaganlar va shu vaqtgacha bu o`simliklar o`zining dorivorlik ahamiyatini yo`qotmagan.*<sup>5</sup> *Shunday xususiyatlarga ega o`simliklardan yana biri bu lavanda o`simligidir.*

**Kalit so`zlar:** *Lavanda, o`simlik, shifobaxsh, havo, yara, ta`sir, qon, dorivor, noyob, yashil, buta, ko`p, yillik.*

Insoniyat qadimdan kasallikni davolash va uning oldini olishda tabiatning in`omi – o`simlik dunyosidan foydalanib kelgan. Tabiat insonga hamma boyligini bergan. Inson o`zi uchun kerak bo`lgan – havo, suv, oziq-ovqat, kiyim-kechak, turli sohalar uchun zarur bo`lgan ashyolarni tabiatdan oladi.

Yashil o`simliklar o`z organizmidagi doim ro`y beradigan fotosintez jarayoni tufayli atmosferani kislorod bilan boyitadi va havoni ortiqcha karbonat angidridan tozalaydi.

Xuddi shunday dorivorlik va ko`plab noyob xususiyatlarga ega o`simliklardan yana biri lavanda o`simligidir.

Lavanda (lotincha *Lavandula*) - *Lamiaceae* (labguldoshlar) oilasiga mansub bo`lib, buta yoki doim yashil chala butalar turkumiga kiradigan o`simlik hisoblanadi. Taxminan 47 turni o`z ichiga oladi. Shulardan 25 dan ortiq turi dengiz sohillarida uchraydi. Lavandaning vatani O`rta Yer dengizining Ispaniya va Fransiya qirg`og`i bo`lib, u yerda toshli yonbag`irlarida yovvoyi holda o`sadi. Bundan tashqari lavanda Kanar orollari, Shimoliy va Sharqiy Afrika, Avstraliya, Janubiy Yevropa, Arabiston va Hindiston, Ukraina va Rossiya kabi davlatlarda ham o`sadi. Madaniy shakllari esa butun dunyo bog`larida o`stiriladi.

Qalamchalaridan ko`paytiriladigan lavanda butasi kurtaklar to`plamidan tashkil topgan bo`lib, diametri 1 metr hamda balandligi 50 – 70 sm gacha o`sishi mumkin. Ba`zi turlari xususan, *Lavandula angustifoliy*aning uzunligi 1,3 metrgacha yetishi mumkin. Lavanda dorivor achchiq o`simlik bo`lib, poyasi to`g`ri, barglari chiziqli, butun, chetlari bir oz

⁵“Asoratsiz dori – darmon” O.P.Pratov, M.N.Maxsumov. “O`qituvchi” – nashryoti 2006.

egilgan. Tuproqqa 2 m chuqur kirib boradi. Sershox, bir tupida 400 – 800 ta poya hosil qiladi. Mevasi qo'shaloq, 4 ta yong'oqchadan iborat, rangi sariq – jigarrang. Lavanda yorug'sevar, issiqsevar o'simlik hisoblanadi. U o'zining qurg'oqchilik hamda -30 C^0 gacha chidamliligi bilan ham boshqa ko'pgina o'simliklardan farq qiladi. Gullari binafsha rangda, 12 – 14 tadan soxta shingilga to'planib, 5 – 7 tali mo'rt g'ovaksimon boshhoqsimon to'pgulni tashkil etadi. To'pgulning balandligi 25 – 30 sm gacah yetadi(1 – rasm).

Farmakologiya, kosmetologiya, parfyumeriya hamda pazandachilik sanoat ekini sifatida yetishtiriladi. Xalq tabobatida terapevtik maqsadlarda lavanda gullari, barglari hamda novdalarining tepa qismlaridan foydalaniladi. Gullash davrida boshodagi gullarning yarmiga yaqini, ba'zan barglari hamda shoxlari ham yig'ib olinadi. Lavanda o'zida ko'p miqdorda efir moyi saqlashi bilan qadrlanadi. Efir moyining tarkibi linalool spirti va kislotalarning ester (sirka, butirik, valerik va kaproik)larini o'z ichiga oladi. Lavanda gullari tarkibida esa kumarinlar, gerniarin va ursolik kislotalari mavjud. O'simlikning yer ustki qismi organizmga tinchlantiruvchi, stressga chidamlilikni oshirishuvchi, ruhiy holatni me'yorlashtiruvchi, teri holatini yaxshilovchi ta'sir etadi. Lavanda gullari diuretik, antikonvulsant va tinchlantiruvchi xususiyatga, moyi esa antiseptik va bakteritsid ta'sirga ega. Bundan tashqari, lavanda moyi epidermal hujayralarni to'liq qayta tiklash xususiyati bilan faol yaralarni davolashda (ayniqsa, kimyoviy kuyishlarni) ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chandiqlarni kichraytirish va bo'rtmalarni so'rilishiga yordam beradi.

1 – rasm. Lavanda

Tarkibida taninlarning mavjudligi sababli, ular diareya, ayniqsa, fermentatsiya bilan sodir bo'lgan diareyaga qarshi ta'sirga ega. Ma'lum darajada, lavanda gullari ham xoleretik vosita bo'lishi mumkin. Lavanda gullari kumarinlar saqlaganligi sababli soddalashgan organizmlar va hasharotlar rivojlanishiga yo'l qo'ymaydi. Shu tufayli lavanda pedikulyoz, parazitlar va kuyaga qarshi kurashda yaxshi samara beradi. Spirtli ichimliklar bilan suyultirilgan lavanda moyi migren paytida, kuchli yurak urishi bilan, asabiylashish kuchaygan davrda, revmatizmning o'tkir xurujlarida ichiladi. Lavanda gripp bilan og'rikan bemorlarga foydali ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek ushbu o'simlik tarkibida vitamin va minerallarni ham ko'rishimiz mumkin. Lavanda ichga qabul qilish va tashqi foydalanish uchun mo'ljallangan. O'tning quruq aralashmasini mato

xaltachalarga solib, aromaterapiyada keng qo'llaniladi. O'simlikning o'zidan alohida foydalanish va murakkab retsept tarkibida qo'shimcha sifatida ham qo'llash mumkin. O'simlik gullari va barglarini choylarga qo'shib ichish tavsiya etiladi. Tashqi qo'llash uchun esa qaynatma va damlamalaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

O'stirish texnologiyasi. Lavanda o'simligi quyosh yaxshi tushadigan va namni yaxshi o'tkazadigan tuproqlarda o'stiriladi. Lavanda o'simligi urug'idan ko'paytiriladi. Urug'lar kech kuzda dalaga ekiladi. Bunda qishlash davrida rozetka holida o'taydilar. Agarda urug'lar bahorda ekilsa, bunda urug'larni maxsus joylarda va salqin yerda saqlanadi. Nam qumni qutilarga vaqti – vaqti bilan ularni mog'orlamasligi uchun namlab va aralashtirib turiladi. Bahorda urug'lar aprelning boshlarida egat oraliqlarini 70 sm qilib ekiladi. Bir gektarga 4 – 4,5 kg urug' sarflanadi. Ekishdan so'ng sug'oriladi. Urug'lar 10 – 12 kunda unib chiqadi, 2 – 3 bargcha chiqqandan so'ng qator oralariga traktorda ishlov beriladi va kultivatsiya qilinadi. Bundan tashqari yer yumshatiladi va yagana qilinadi. Yagana qilishda bir tupda 2 – 3 tadan o'simlik qoldiriladi, ularning oralig'i 20 – 30 sm ni tashkil qiladi. Kuzda ekilgan o'simliklar may – iyun oylaridan gullaydi va bahorda ekilganlari iyul oyida gullaydi. Lavanda o'simligining ildiz tizimi yaxshi tarmoqlanganligi sababli kop sug'orishni talab etmaydi. Vegetatsiya davomida 6 – 9 marta sug'oriladi. 2 – 3 sug'orishdan so'ng, gektariga 80 – 100 kg dan ammiakli selitra va 70 – 80 kg superfosfat solinadi. Go'ngli eritma bilan oziqlantirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Холмуратов У. К., Рустамова Ш. А., Ярмухаммедова Н. А. Клинико-эпидемиологические аспекты течения бруцеллеза за последние годы по Самаркандской области //Вопросы науки и образования. - 2019. - №. 33 (83). -С. 60-73.

2. Sulaymonov I.J. NamDU —Biotexnologiya|| kafedrası dotsenti Ergashev D.T. NamDU —Biotexnologiya|| kafedrası o'qituvchisi Dorivor o'simliklar yetishtirish texnologiyasi fanidan amaliy mashg'ulotlar Namangan-2020 S.52-53

3. Шамсиев А. М., Шамсиев Ж. А., Кодиров Н. Д. Патоморфологические аспекты поражения семенных вен при варикоцеле //Евразийский Союз Ученых. - 2020. - №. 4-3 (73). - С. 44-59.

4. “Dorivor lavanda o'simligi haqida umumiy ma'lumot va uning tibbiyotda qo'llanilishi” Barno Zokirovna Baxromova., Mavlyuda Shernazarovna Ernazarova Samarqand davlat tibbiyot universiteti S. 88-89-90

5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Lavanda>